

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет
Кафедра загальної психології, психодіагностики та психотерапії**

ЛИТВИНЧУК ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА**

Освітня програма *«Психологія»*
Спеціальність *053 Психологія*
Галузь знань *05 Соціальні та поведінкові науки*

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
доктор психологічних наук, професор Едуард ІВАШКЕВИЧ

РІВНЕ - 2025

АНОТАЦІЯ
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Суб'єктність майбутнього психолога – це комплексна система, що включає емоційні, когнітивні, соціальні та мотиваційні аспекти, які взаємодіють між собою. Розуміння цих аспектів має значення не лише для психологів та спеціалістів у сфері соціальної роботи, але й для самої людини, оскільки дозволяє оцінити власні сильні сторони, виявити зони розвитку та визначити ефективні стратегії поведінки у різних життєвих ситуаціях. Особистість із високим рівнем розвитку суб'єктності майбутнього психолога – це людина із відносно стійкою системою поведінки індивіда, побудована насамперед з урахуванням включеності до соціального контексту.

Ключові слова: суб'єктність, емоційні аспекти, когнітивні аспекти, соціальні аспекти, мотиваційні аспекти, життєві ситуації.

ANNOTATION
PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF
THE SUBJECTIVITY OF A FUTURE PSYCHOLOGIST

The subjectivity of a future psychologist is a complex system that includes emotional, cognitive, social and motivational aspects that interact with each other. Understanding these aspects is important not only for psychologists and specialists in the field of social work, but also for the person himself/herself, as it allows the person to assess his/her own strengths, identify areas of development and determine effective strategies for the behavior in various life situations. A personality with a high level of the development of the subjectivity of a future psychologist is a person with a relatively stable system of the individual behavior, built primarily taking into account inclusion into social context.

Keywords: subjectivity, emotional aspects, cognitive aspects, social aspects, motivational aspects, life situations.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ	2
ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ ТА СТАНОВЛЕННЯ ЙОГО СУБ'ЄКТНОСТІ В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ	14
1.1. Психологічні основи формування суб'єктності майбутнього психолога	14
2.1. Концептуальна модель формування суб'єктності майбутнього психолога	18
1.3. Мотиви професійного самовизначення молоді та психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога	26
<i>Висновки до першого розділу</i>	29
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНА ПЕРЕВІРКА СТУПЕНЮ СФОРМОВАНOSTI СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА	35
2.1. Ступінь зацікавленості респондентів у обраній професії майбутнього психолога та вплив показників зацікавленості на формування суб'єктності респондентів	35
2.2. Готовність майбутніх психологів до професійної діяльності та формування суб'єктності своєї особистості	46
<i>Висновки до другого розділу</i>	54
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	59
3.1. Проведення психологічного тренінгу з метою формування суб'єктності майбутнього психолога	59
3.2. Опис та аналіз емпіричних результатів із формування суб'єктності майбутнього психолога	70
3.3. Основні характеристики особистісного розвитку майбутніх психологів експериментальних груп з високим рівнем суб'єктності	83
<i>Висновки до третього розділу</i>	90
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	102

ВСТУП

Актуальність теми і проблеми магістерського дослідження. Однією із найбільшою мірою значущих характеристик українського суспільства початку XXI століття є стрімкі й, найчастіше, непередбачувані зміни у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах його життя. Ці зміни є настільки стрімкими, що вже сьогодні наші сучасники і насамперед молодь, як найменш захищений, адаптований і підготовлений до глобальних потрясінь шар суспільства, опинилися у свого роду соціокультурному вакуумі, коли колишні соціальні орієнтири, цінності та ідеали втратили свою значущість та особливість. Соціально-політична ситуація в нашій країні, що склалася останніми роками (маємо на увазі ситуацію війни з росією), супроводжується суттєвим збільшенням важких особистісних криз у середовищі молоді, пов'язаних із проблемами їхнього самовизначення, самовираження та самореалізації. Останнім часом у різні служби соціальної та психологічної допомоги дедалі частіше звертаються молоді люди з проблемами безглуздості власного існування, відсутності особистих значущих соціальних інтересів та значущих життєвих цілей, втрати інтересу та цінності власного життя тощо.

Згідно із закритою інформацією Асоціації психотерапевтів та психоаналітиків України, останніми роками суттєвою мірою збільшилася кількість самогубств та суїцидальних спроб серед молоді. Цей процес суттєвою мірою посилюється тим, що соціальні інститути, відповідальні за процес соціалізації молодих громадян (насамперед сім'я, середня і вища школа, різні служби соціальної та психологічної підтримки та супроводу), не встигають адаптувати стратегії своєї роботи до постійно змінних вимог нової соціальної реальності і перестали відповідати актуальним суспільним запитам.

Здавалося б, соціальна ситуація, що склалася в Україні, повинна звернути особливу увагу психологів на гостроту і актуальність даної

проблеми, проблематики особистісного зростання в цілому, і зробити її дослідження пріоритетним напрямом у сучасній психології, з метою пошуку шляхів її вирішення. Проте аналіз сучасної психологічної літератури та періодики показав, що розглянута проблема у вітчизняній психології практично не є висвітленою. Наявні ж на даний момент численні дослідження особистісних значущих мотивів, ціннісних орієнтацій, життєвих стратегій, а також соціалізації молоді в соціології, педагогіці та інших суміжних науках вирішують інші, вузькоспрямовані завдання: розширення та підвищення ефективності профорієнтаційної роботи, оптимізація освітнього процесу, підвищення або престижності тієї чи іншої спеціальності щодо розуміння проблем та потреб сучасних здобувачів освіти. Саме тому, на нашу думку, соціальні інститути, зокрема вища школа, виявилися ніби-то відірваними від актуальних потреб та реальних проблем сучасних здобувачів освіти, а він (окремий здобувач освіти) залишився ніби наодинці зі своїми проблемами.

Отже, проблема суб'єктності майбутнього психолога є зовсім не дослідженою в психологічній царині. Тому темою нашої роботи є: ***«Психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога».***

Об'єкт дослідження: суб'єктність майбутнього психолога як особистісна якість індивідуальності.

Предмет дослідження: психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога.

Метою даної магістерської роботи є спроба висвітлити цю проблему, проблему особливостей формування суб'єктності майбутнього психолога ніби «зсередини», поглянути на неї очима сучасного здобувача освіти, а саме, встановити причини виникнення деяких специфічних труднощів професійного та особистісного розвитку здобувачів освіти сучасних закладів вищої освіти: труднощів професійного самовизначення, професійного

розвитку та професійної діяльності, зокрема, та соціалізації розвитку в цілому.

Досягнення поставленої мети передбачала розв'язання таких завдань:

- представити огляд та детальний критичний аналіз наявних на даний момент психологічних та соціологічних досліджень даної проблематики психологічних особливостей формування суб'єктності майбутнього психолога;

- продіагностувати особистісні показники респондентів, які свідчать щодо психологічних особливостей формування суб'єктності майбутнього психолога;

- дослідження соціально-психологічних умов формування та розвитку психологічних особливостей формування суб'єктності майбутнього психолога:

- продіагностувати та проаналізувати сімейний стан, спілкування з однолітками, вплив значущих «інших» на психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога;

- дослідити психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога, що зумовлюють вибір респондентом даної професії, а також проаналізувати вплив психологічних особливостей формування суб'єктності майбутнього психолога на розвиток гармонійної особистості людини;

- дослідити мотиви навчання та професійного розвитку майбутнього психолога, вплив цих психологічних чинників на становлення психологічних особливостей формування суб'єктності майбутнього психолога;

- дослідити ступінь реалістичності життєвих очікувань сучасних здобувачів освіти та мотиви їхньої професійної діяльності;

- встановити взаємозв'язок та взаємовплив професійного та психологічного розвитку особистості, а також сформованість суб'єктності майбутнього психолога;

- визначити специфічні труднощі у професійному самовизначенні, навчанні та професійному розвитку сучасних здобувачів освіти;
- відстежити динаміку труднощів професійного та особистісного розвитку сучасної молоді протягом їхнього навчання у закладах вищої освіти.

Теоретичною та методологічною основою дослідження постають: концепція цілісного розвитку особистості (Г.О. Балл, М.В. Папуча); концепції про закономірності професійного розвитку психолога як суб'єкта професіоналізації (Л.В. Засєкіна, С.В. Засєкін); теоретичні підходи щодо формування у психолога суб'єктності як психологічного новоутворення (N. Mukhalchuk, N. Khuravsheva); сучасні підходи до вивчення суб'єктності майбутнього психолога (О.І. Власова, І.В. Ващенко, І.В. Данилюк, В.Л. Щербина); теоретичні концепції, які описують підсистему професіоналізму діяльності майбутнього психолога як передумову формування його суб'єктності (С. Максименко, Б. Ткач, Л. Литвинчук, Л. Онуфрієва); теорія збереження особистісних ресурсів С. Хобфолла (COR-теорія).

Для розв'язання поставлених завдань дослідження було використано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні методи*: аналіз наукової літератури щодо наукової проблеми дослідження;

- *емпіричні методи*: анкетування; психодіагностичні, що здійснювалися за допомогою наступних методик:

«Методика діагностики професійного вигорання» В. Бойка;

«Опитувальник стратегій і моделей подолання стресових ситуацій» С.Хобфолла (SACS) (<https://scribd.com/document/779249216/SACS>);

«Опитувальник подолання важких життєвих ситуацій» (ПТЖС) В. Янке і Г. Ердманн;

Опитувальник професійних переваг (ОПП): модифікована методика Дж. Голланда;

«Багатомірна шкала сприйняття соціальної підтримки» («MSPSS»);
 Кроуна-Марлоу Соціальної Бажаності Шкала (Crowne-Marlowe Social Desirability Scale, CM SDS) (в адаптації Ю. Борисович-Мельник, А.В. Стаднік);

Тест Кеттелла 16-PF.

Методи математико-статистичного аналізу (t-критерій Стюдента, розрахунок коефіцієнта кореляції Пірсона), факторний аналіз, змістова інтерпретація результатів.

Наукова новизна та теоретична значимість дослідження.

Вперше:

- доповнено структуру суб'єктності майбутнього психолога;
- зазначено, що суб'єктність майбутнього психолога вміщує такі характеристики: *однорідність, диференційованість і конгруентність.* Розкрито психологічну сутність даних понять;
- розроблено концептуальну модель формування суб'єктності майбутнього психолога;
- сформульовано *систему методів організації рефлексії формування суб'єктності майбутнього психолога*, яка буде побудована з урахуванням ціннісних і інтелектуальних критеріїв, і вважається нами *метарефлексивною культурою*. Визначено, що рівень метарефлексивної культури та організації процесу формування суб'єктності майбутнього психолога має чіткі кореляти, наприклад, з особистісно-діловими якостями;
- показано, що *ефективність та результативність освітньої діяльності та професійного розвитку майбутніх психологів* багато в чому визначається складною системою мотивів, що розвивається на основі раніше сформованих потреб, інтересів, здібностей;
- у парадигмі формування суб'єктності майбутнього психолога виділяють два великі блоки: безпосередні та опосередковані мотиви. Безпосередні мотиви включаються до самого процесу професійної діяльності та відповідають їй соціально значущим цілям та цінностям; опосередковані ж

пов'язані з цілями та цінностями, що знаходяться поза самою діяльністю, але хоча б частково в ній задовольняються.

Залежно від трьох типів настановлень *вперше* запропоновано тип формування суб'єктності майбутнього психолога:

1. Наставлення майбутнього психолога на професійну діяльність лише на рівні одиничного (за спеціальностями) поділу професійної діяльності – *конкретний тип формування суб'єктності майбутнього психолога*.

2. Наставлення майбутнього психолога на досягнення найбільшою мірою позитивного результату професійної діяльності без урахування спеціалізації фахівця – *проміжний тип формування суб'єктності майбутнього психолога*.

3. Наставлення майбутнього психолога на фізичну чи розумову працю певної кваліфікації поза зазначення виду професійної діяльності та спеціалізації – *абстрактний тип формування суб'єктності майбутнього психолога*.

Вперше виділено *мотиви формування суб'єктності майбутнього психолога*:

До *безпосередніх мотивів формування суб'єктності майбутнього психолога* відносяться *пізнавальні* (прагнення творчої дослідницької діяльності, процес розв'язання пізнавальних завдань, самоосвіта, орієнтація на нові знання) та *мотиви розвитку особистості* (потреба в постійному інтелектуальному та духовному зростанні, прагнення розширити світогляд та ерудицію, підвищити свій загальнокультурний рівень). У структурі *опосередкованих мотивів формування суб'єктності майбутнього психолога* розрізняють *соціальні* (свідомість потреби вищої освіти, престижність вищої освіти, бажання стати повноцінним членом суспільства, борг і відповідальність, соціальна ідентифікація, певне становище у групі, схвалення викладачів) та *мотиви досягнення* (краще підготуватися до професійної діяльності та отримати високооплачувану роботу).

Доповнено уявлення, які існують в психологічній науці:

- зазначено, що психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога великою мірою визначаються *акмеологічною концепцією професійного розвитку*. Наголошено, що запропонована концепція професійного розвитку має дві площини представлення суб'єктної системи поглядів: *змістову та структурно-процесуальну*;

- розкрито зміст *змістової компонента формування суб'єктності майбутнього психолога*;

- розкрито зміст *структурно-процесуальної компоненти формування суб'єктності майбутнього психолога*;

- доповнено *концепцію соціалізації норми* у майбутніх психологів із високим рівнем розвитку суб'єктності особистості.

Доповнено визначення суб'єктності майбутнього психолога:

Ми вважали, що *суб'єктність майбутнього психолога* – це комплексна система, що включає емоційні, когнітивні, соціальні та мотиваційні аспекти, які взаємодіють між собою. Розуміння цих аспектів має значення не лише для психологів та спеціалістів у сфері соціальної роботи, але й для самої людини, оскільки дозволяє оцінити власні сильні сторони, виявити зони розвитку та визначити ефективні стратегії поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Під час формувального експерименту ми довели, що *особистість із високим рівнем розвитку суб'єктності майбутнього психолога* – це людина із відносно стійкою системою поведінки індивіда, побудована насамперед з урахуванням *включеності до соціального контексту*. Стрижневою характеристикою суб'єктності особистості є *самооцінка*, яка будується на оцінках індивіда іншими людьми та його оцінювання цих інших. У цьому особливе значення надається *ідентифікації особистості*. За такого підходу особистість постає як система соціального поведінки індивіда. Формується та розвивається суб'єктність майбутнього психолога у суспільстві в процесі спілкування. У процесі розвитку суб'єктності майбутнього психолога

формуються системи мотивів, цінностей, установок та відносин індивіда до навколишнього предметного світу, до інших людей та до себе самого. Цей процес називається *соціалізацією особистості*. Дана характеристика є психологічною особливістю формування суб'єктності майбутнього психолога.

Показано:

- професійний шлях особистості суттєвою мірою визначає психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога, адже у процесі професійного та психологічного розвитку здобувачі освіти нерідко стикаються з труднощами різного характеру;

- підсистема професіоналізму діяльності майбутнього психолога розглянуто як передумову формування його суб'єктності;

- до *підструктури професіоналізму діяльності майбутнього психолога* належить лише та її складова частина, яка пов'язана з вміннями і навичками майбутнього психолога ефективно діяти у своїй професійній сфері. Структура і зміст професійної компетентності багато в чому визначаються специфікою виконуваної професійної діяльності та її приналежністю до певних типів, які, в свою чергу визначають психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога;

- особливе значення у структурі професіоналізму діяльності психолога та формування суб'єктності майбутнього психолога відіграють *спеціальні вміння*: здійснювати надійні та точні прогнози, вміння приймати відповідальні та ефективні рішення, у тому числі в екстремальних та нестандартних ситуаціях, вміння здійснювати самоконтроль та саморегуляцію на високому рівневі, вміння, що відображають специфіку виконання професійної діяльності;

- *підсистема професіоналізму особистості, дотична до формування суб'єктності майбутнього психолога*. Визначено, що професіоналізм особистості та діяльності майбутнього психолога перебувають у діалектичній єдності і мають тісні функціональні зв'язки;

- психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога великою мірою залежать від *соціально-економічних факторів*.

Визначено:

- специфіка та динаміка труднощів професійного та психологічного розвитку сучасних здобувачів освіти великою мірою залежать від ступеню відповідності індивідуально-психологічних характеристик їх особистості, відповідності психологічних особливостей формування суб'єктності майбутнього психолога вимогам та особливостям обраної здобувачами освіти обраної ними професії психолога;

- головним когнітивним компонентом підсистеми формування суб'єктності майбутнього психолога є *професійна компетентність*;

- *професійні вміння та навички* є головним *регулятивним компонентом підсистеми формування суб'єктності майбутнього психолога*, що матеріалізує професійні знання, вміння та навички майбутнього психолога, закладені у *професійній компетентності фахівця*;

- *формування суб'єктності майбутнього психолога* залежить від рівню розвитку професійно важливих якостей фахівця, тобто таких якостей особистості, які впливають на результативність професійної діяльності майбутнього психолога. Психологічними особливостями формування суб'єктності майбутнього психолога є, на нашу думку, інтегральні психічні властивості особистості: увага, пам'ять, уява, мислення, сприймання, а також *психологічні особливості суб'єктності майбутнього психолога*: емоційна теплота, чарівність, стійкість, терплячість та ін.;

Проаналізовано вплив соціально-демографічних чинників на формування суб'єктності майбутнього психолога.

Практична значущість роботи визначається тим, що отримані в ході дослідження дані можуть бути використані у різних галузях психолого-педагогічної теорії і практики. Результати дослідження доцільно враховувати під час розв'язання доволі складних питань, пов'язаних із підготовкою психолога до виконання, реалізації і здійснення професійної діяльності, у

практиці психотерапії і психологічного консультування, під час розв'язання особистісних, педагогічних і соціально-психологічних проблем, які стоять перед психологом і дозволять будувати психотерапевтичну і психокорекційну роботу, спрямовану в розвитку стресостійкості і толерантності психологів по відношенню до своїх клієнтів. Отримані нами емпіричні дані можуть бути використані у психотерапевтичній, психокорекційній, тренінговій роботі, у профорієнтаційній роботі, під час розв'язання питань і проблем управління клієнтами, надання їх психотерапевтичної допомоги та під час розстановки педагогічних кадрів.

Практична значущість роботи також визначається тим, що з метою формування суб'єктності майбутнього психолога нами було запропоновано *авторський тренінг «Слухати. Розуміти. Діяти»*. Тренінг розрахований на 5 занять по 6 годин кожне. Тренінг було проведено протягом вересня 2025 р. Даний тренінг було проведено в експериментальних групах і був спрямований на формування суб'єктності майбутнього психолога.

Апробація та впровадження результатів дослідження відбувалося шляхом обговорення на засіданнях кафедри загальної психології, психодіагностики та психотерапії РДГУ, виступів на звітних конференціях РДГУ протягом 2024–2025 рр., виступу на секційних засіданнях *XVII та XVIII Міжнародних науково-практичних конференцій (23 квітня 2025 року та 19 листопада 2025 року, Кам'янець-Подільський – Київ – Херсон – Дніпро – Кривий Ріг – Жешів – Париж)*. За результатами дослідження опубліковано дві наукові праці:

- Литвинчук В.В. (2025). Розвиток суб'єктності майбутніх психологів як психологічна проблема. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин: Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції (23 квітня 2025 року, Кам'янець-Подільський – Київ – Херсон – Дніпро – Кривий Ріг – Жешів – Париж)*. За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. С. 126–130.

- Литвинчук В.В. (2025). Феномен суб'єктності майбутніх психологів в сучасній психології. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин: Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції (19 листопада 2025 року, Кам'янець-Подільський – Київ – Херсон – Дніпро – Кривий Ріг – Жешів – Париж)*. За ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. С. 154–156.

ВИСНОВКИ

В роботі розкрито зміст поняття «суб'єктність майбутнього психолога» з точки зору сучасної психології. Якщо подивитися на розгляд терміну «суб'єктність майбутнього психолога», то реальна особистість (як і її соціальне оточення) містить у собі елементи різних типів характеристик суб'єктного смислового типу, то суб'єктність майбутнього психолога може бути більш-менш однорідною, диференційованою і конгруентною. Отже, ми вважаємо, що суб'єктність майбутнього психолога вміщує такі характеристики: *однорідність, диференційованість і конгруентність*. Розкрито психологічну сутність даних понять.

Вперше побудовано концептуальну модель формування суб'єктності майбутнього психолога. Зазначено, що психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога великою мірою визначаються *акмеологічною концепцією професійного розвитку*. Запропонована концепція професійного розвитку має дві площини представлення суб'єктної системи поглядів: *змістову та структурно-процесуальну*. При цьому цілісна система формування суб'єктності майбутнього психолога включає дві підсистеми: професійність діяльності та професіоналізм особистості. Описано запропоновану нами концептуальну модель формування суб'єктності майбутнього психолога з точки зору:

- змістового компоненту формування суб'єктності майбутнього психолога;
- структурно-процесуального компоненту формування суб'єктності майбутнього психолога;
- підсистеми професіоналізму діяльності майбутнього психолога як передумова формування його суб'єктності.

Зазначено, що до *підструктури професіоналізму діяльності майбутнього психолога* належить лише та її складова частина, яка пов'язана

з вміннями і навичками майбутнього психолога ефективно діяти у своїй професійній сфері. Структура і зміст професійної компетентності багато в чому визначаються специфікою виконуваної професійної діяльності та її приналежністю до певних типів, які, в свою чергу визначають психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога.

Визначено, що *професійні вміння та навички є головним регулятивним компонентом підсистеми формування суб'єктності майбутнього психолога*, що матеріалізує професійні знання, вміння та навички майбутнього психолога, закладені у *професійній компетентності фахівця*. Іншими словами, йдеться щодо вміння використовувати знання з практичними цілями з високою мірою ефективності. До цієї групи входить також опанування нових алгоритмів і способів розв'язання майбутнім психологом професійних завдань та використання нових технічних засобів виконання професійної діяльності. Зазначені знання, вміння та гнучкі навички (або soft-skills, за рекомендаціями Національного Агенства Якості Освіти) повинні відповідати рівню професійної майстерності майбутнього психолога, що також впливає на процес формування суб'єктності майбутнього психолога. Все це набувається одночасно із досвідом професійної діяльності майбутнього психолога і виявляється у вигляді єдиної системи узагальнюючих та спеціальних знань та умінь, навичок психолога тощо. Знання, вміння та гнучкі навички майбутнього психолога повинні поєднуватися з вміннями творчо, нестандартно, але дуже ефективно вирішувати професійні завдання, які ставляться перед майбутнім психологом в сфері його професійної діяльності.

Зазначено, що особливе значення у структурі професіоналізму діяльності психолога та формування суб'єктності майбутнього психолога відіграють *спеціальні вміння*: здійснювати надійні та точні прогнози, вміння приймати відповідальні та ефективні рішення, у тому числі в екстремальних та нестандартних ситуаціях, вміння здійснювати самоконтроль та саморегуляцію на високому рівневі, вміння, що відображають специфіку

виконання професійної діяльності. Важливим є те, що зміст підсистеми особливості формування суб'єктності майбутнього психолога не є «застиглим» процесом. Про сформованість суб'єктності майбутнього психолога можна говорити лише тоді, коли система знань, умінь і навичок постійно поповнюється і збагачується, коли розширюється діапазон вирішувальних професійних завдань, коли постійно зростає ефективність професійної діяльності майбутнього психолога, а сама по собі професійна діяльність набуває все більшою мірою творчого характеру. Сам по собі розвиток підсистеми формування суб'єктності майбутнього психолога може здійснюватися по-різному — у вигляді самостійної роботи, шляхом перепідготовки або підвищення професійної кваліфікації, опанування суміжних професій, здійснення стажувань та ін.

Отже, *формування суб'єктності майбутнього психолога* залежить від рівню розвитку професійно важливих якостей фахівця, тобто таких якостей особистості, які впливають на результативність професійної діяльності майбутнього психолога. Психологічними особливостями формування суб'єктності майбутнього психолога є, на нашу думку, інтегральні психічні властивості особистості: увага, пам'ять, уява, мислення, сприймання, а також *психологічні характеристики суб'єктності майбутнього психолога*: емоційна теплота, чарівність, стійкість, терплячість та ін.

Особливе значення для формування суб'єктності майбутнього психолога надається силі особистості і вольовим якостям, що є необхідною *психологічною передумовою формування суб'єктності майбутнього психолога* для досягнення поставлених масштабних цілей і внутрішнім регулятором формування суб'єктності майбутнього психолога. Іноді у системі професійно важливих якостей, які визначають психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога, ми виділяємо спеціальну групу особистісно-ділових чи особистісно-професійних якостей. До них ми відносимо головним чином: 1) організованість; 2) відповідальність; 3) дисциплінованість; 4) ініціативність; 5) уважність.

Крім цього, формування суб'єктності майбутнього психолога позитивно корелює з рефлексивною організацією професійної діяльності та рефлексивною культурою суб'єкта професійної діяльності. Рефлексивна організація особистості з метою формування суб'єктності майбутнього психолога виявляється у поведінці, діяльності та взаємостосунках майбутніх фахівців. **Система методів організації рефлексії формування суб'єктності майбутнього психолога** побудована з урахуванням ціннісних і інтелектуальних критеріїв, і вважається нами **метарефлексивною культурою**. Рівень метарефлексивної культури та організації процесу формування суб'єктності майбутнього психолога має чіткі кореляції, наприклад, з особистісно-діловими якостями. Також ми вважаємо, що особливе значення в підструктурі формування суб'єктності майбутнього психолога надається здібностям, розвиненим до високого рівню сформованості суб'єктності майбутнього психолога до передбачення та прогнозування (можливо навіть як прояв інтуїції), саморегуляції, а також прийняття рішень (сміливість, креативність, своєчасність, точність), які стали особистісно-професійними якостями, які є надзвичайно важливими для формування суб'єктності майбутнього психолога. Окремі здібності, зумовлені специфікою професійної діяльності, спрямованої на формування суб'єктності майбутнього психолога, можуть виступати як деякі самостійні елементи підсистеми професіоналізму особистості в межах психологічних особливостей формування суб'єктності майбутнього психолога.

Ступінь сформованості професійних планів майбутнього психолога визначається трьома типами настановлень, запропонованими вченими:

1. Настановлення майбутнього психолога на професійну діяльність лише на рівні одиничного (за спеціальностями) поділу професійної діяльності – **конкретний тип формування суб'єктності майбутнього психолога**.

2. Настановлення майбутнього психолога на досягнення найбільшою мірою позитивного результату професійної діяльності без урахування

спеціалізації фахівця – **проміжний тип формування суб'єктності майбутнього психолога.**

3. Настановлення майбутнього психолога на фізичну чи розумову працю певної кваліфікації поза зазначення виду професійної діяльності та спеціалізації – **абстрактний тип формування суб'єктності майбутнього психолога.**

Відповідно до результатів проведеного нами лонгітюдного пілотажного дослідження, що проводилося в 2024-2025 рр. на базі психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету, у більшості майбутніх психологів (40,48% в 2024 р. і 59,71% в 2025 р.) переважає **проміжний тип життєвих планів**; у 24,55% та 21,02% майбутніх психологів сформувався цілком **конкретний життєвий план**, що свідчить щодо особливостей формування суб'єктності майбутнього психолога. Ці емпіричні дані свідчать про те, що у сучасних умовах процес самовизначення майбутніх психологів стає більшою мірою тривалим процесом, а формування суб'єктності майбутнього психолога слід здійснювати спеціально. Цим ми і будемо займатися у нашому констатувальному дослідженні роботи.

Описано результати проведеного нами констатувального дослідження, яке ми проводили протягом жовтня 2024 – лютого 2025 р. на базі Рівненського державного гуманітарного університету. В дослідженні брали участь 80 магістрів денної та заочної форми навчання. Було сформовано дві експериментальні і дві контрольні групи.

Отримані нами емпіричні результати дозволили нам умовно розділити *фактори*, що впливають на вибір спеціальності та конкретного закладу вищої освіти на дві великі групи: зовнішні стосовно вузу та внутрішні, зумовлені характером організації самого освітнього процесу. До зовнішніх факторів віднесено вплив найближчого оточення: думка батьків, їхній соціальний статус, матеріальне та демографічне становище сім'ї, а також вплив друзів та знайомих; соціально-економічна значимість цієї професії у

суспільстві; професійне майбутнє: гарантії зайнятості, стабільності, високооплачуваної роботи; умови роботи; престижність майбутньої професії. Оскільки мінімальний вплив внутрішніх факторів на професійне самовизначення випускників зазначався вище, у цьому розділі психологічні умови формування суб'єктності майбутнього психолога не розглядатимуться.

Визначено, що ефективність та результативність освітньої діяльності та професійного розвитку майбутніх психологів багато в чому визначається складною системою мотивів, що розвивається на основі раніше сформованих потреб, інтересів, здібностей. *У парадигмі формування суб'єктності майбутнього психолога виділяють два великі блоки:* безпосередні та опосередковані мотиви. Безпосередні мотиви включаються до самого процесу професійної діяльності та відповідають їй соціально значущим цілям та цінностям; опосередковані ж пов'язані з цілями та цінностями, що знаходяться поза самою діяльністю, але хоча б частково в ній задовольняються.

До *безпосередніх мотивів формування суб'єктності майбутнього психолога* відносяться *пізнавальні* (прагнення творчої дослідницької діяльності, процес розв'язання пізнавальних завдань, самоосвіта, орієнтація на нові знання) та *мотиви розвитку особистості* (потреба в постійному інтелектуальному та духовному зростанні, прагнення розширити світогляд та ерудицію, підвищити свій загальнокультурний рівень). У структурі *опосередкованих мотивів формування суб'єктності майбутнього психолога* розрізняють *соціальні* (свідомість потреби вищої освіти, престижність вищої освіти, бажання стати повноцінним членом суспільства, борг і відповідальність, соціальна ідентифікація, певне становище у групі, схвалення викладачів) та *мотиви досягнення* (краще підготуватися до професійної діяльності та отримати високооплачувану роботу).

Отже, нами було визначено, що *мотиви виконання здобувачами освіти професійної діяльності* великою мірою визначатиме формування суб'єктності майбутнього психолога. Ставлення здобувачів освіти до

навчання як до засобу досягнення професійних цілей утворює другий рівень мотиваційно-цільової основи формування суб'єктності майбутнього психолога – *мотивацію формування суб'єктності майбутнього психолога*. За рівнем її сформованості можна говорити щодо готовності здобувачів освіти до формування суб'єктності майбутнього психолога.

Структура цієї *мотивації формування суб'єктності майбутнього психолога* є багатозначною за змістом та за своїми різними формами. Теоретичною основою вивчення мотивації формування суб'єктності майбутнього психолога є концепція щодо внутрішньої та зовнішньої мотивації. Про *внутрішній тип формування суб'єктності майбутнього психолога* можна говорити тоді, якщо професійна діяльність є значущою для особистості як така. Якщо ж основу мотивації формування суб'єктності майбутнього психолога становить прагнення задоволення інших потреб, які пов'язані з нею (мотиви соціального престижу, зарплати тощо), то наразі прийнято говорити про *зовнішню мотивацію формування суб'єктності майбутнього психолога*. Зовнішні мотиви диференціюються нами на позитивні та негативні.

Також однією з психологічних особливостей формування суб'єктності майбутнього психолога є *професійна мобільність як новоутворення особистості* майбутніх психологів. Згідно з результатами нашого констатувального дослідження, респонденти експериментальних та контрольних груп бачать чотири можливі варіанти професійної самореалізації та формування своєї суб'єктності протягом трьох-чотирьох років після закінчення навчання:

а) робота на тому ж місці, що й одразу після закінчення закладу вищої освіти, і характер професійної діяльності безпосередньо пов'язаний із здобутою спеціальністю психолога;

б) зміна одного місця роботи на інше та урахування її характеру з урахуванням близькості щодо отриманої спеціальності;

в) зміна одного місця роботи на інше за умови повного розбіжності її характеру з отриманою спеціальністю;

г) зміна двох та більше місць роботи за умови безпосереднього її зв'язку з отриманою спеціальністю.

Отже, в цілому, як свідчать отримані нами результати респондентів експериментальних та контрольних груп, на етапі констатувального дослідження майбутні психологи мають доволі низький рівень сформованості суб'єктності майбутнього психолога.

В роботі описано психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога. Описано шляхи проведення розробленого нами, авторського психологічного тренінгу з метою формування суб'єктності майбутнього психолога.

На основі отриманих результатів формувального експерименту нами уточнено поняття «суб'єктність майбутнього психолога». Ми вважаємо, що *суб'єктність майбутнього психолога* – це комплексна система, що включає емоційні, когнітивні, соціальні та мотиваційні аспекти, які взаємодіють між собою. Розуміння цих аспектів має значення не лише для психологів та спеціалістів у сфері соціальної роботи, але й для самої людини, оскільки дозволяє оцінити власні сильні сторони, виявити зони розвитку та визначити ефективні стратегії поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Як свідчать результати, отримані нами наприкінці формувального експерименту, у здобувачів освіти експериментальних груп результати за всіма рівнями суб'єктності майбутнього психолога зазнали суттєвих змін, тоді як у респондентів контрольних груп результати не змінилися порівняно з констатувальним дослідженням, що свідчить про суттєвий вплив розробленої нами тренінгової програми на формування суб'єктності майбутнього психолога.

Під час формувального експерименту ми довели, що *особистість із високим рівнем розвитку суб'єктності майбутнього психолога* – це людина із відносно стійкою системою поведінки індивіда, побудована

насамперед з урахуванням *включеності до соціального контексту*. Стрижневою характеристикою суб'єктності особистості є *самооцінка*, яка будується на оцінках індивіда іншими людьми та його оцінювання цих інших. У цьому особливе значення надається *ідентифікації особистості*. За такого підходу особистість постає як система соціального поведінки індивіда. Формується та розвивається суб'єктність майбутнього психолога у суспільстві в процесі спілкування. У процесі розвитку суб'єктності майбутнього психолога формуються системи мотивів, цінностей, установок та відносин індивіда до навколишнього предметного світу, до інших людей та до себе самого. Цей процес називається *соціалізацією особистості*. Дана характеристика є психологічною особливістю формування суб'єктності майбутнього психолога.

Отже, отримані нами у формувальному експерименті емпіричні результати дозволили нам сформулювати ***психологічні особливості формування суб'єктності майбутнього психолога:***

1. Ефективність професійної діяльності майбутнього психолога.
2. Уникнення здобувачем освіти конфліктів у колективі.
3. Розвиток міжособистісної адаптації та емпатії.
4. Включеності майбутнього психолога до соціуму.
5. Високий рівень ідентичності особистості.
6. Високий рівень сформованості емоційної теплоти, чарівності, стійкості, терплячості тощо.